

การศึกษาไทย: แก้ปัญหาหรือสร้างปัญหาให้สังคม

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต)¹

ขอเจริญพร ท่านนายกสมาคมฯ ท่านประธานที่ประชุม ท่านผู้ดำเนินการอภิปราย และท่านผู้เข้าร่วมประชุมทุกท่าน

ก่อนจะมาพูดกันในที่นี้ เมื่อสักครู่นี้ เมื่อสัปดาห์ที่แล้ว อาตมภาพได้สนทนากับท่านอาจารย์ คุณหญิงผู้เป็นนายกสมาคมฯ ท่านได้ปรารภว่า ปัจจุบันนี้ การอภิปรายมักจะมีลักษณะ เป็นปาฐกถาหมู่ อาตมภาพก็รู้สึกอย่างนั้น และก็นึกว่า วันนี้นี่ก็คงจะเป็นอย่างนั้นอีก ถ้าหากว่าจะเป็นอย่างนั้นจริง ๆ ก็ขอให้ถือว่าเป็นไปตามธรรมเนียมของปัจจุบันก็แล้วกัน อีกอย่างหนึ่ง ในความรู้สึกส่วนตัวของอาตมภาพเอง ก็เห็นว่าเวลาที่ให้อภิปรายนี้ค่อนข้างน้อยมากสำหรับเรื่องที่ใหญ่ ๆ อย่างนี้ ทำให้รู้สึกเหมือนกับว่าจะต้องเขียนมาอ่านเสียมากกว่า อย่างไรก็ตาม ยิ่งพูดไปเท่ากกับกินเวลาที่จะต้องใช้ก็ขอเข้าสู่เรื่องที่ตั้งกันไว้

หัวข้อเรื่องบอกให้พูดว่า การศึกษาไทย: แก้ปัญหาหรือสร้างปัญหาให้สังคม ตอนแรกที่เดี๋ยวจึงเห็นชื่อหัวข้อนี้ อาตมภาพก็นึกว่า มีแง่ที่จะต้องสงสัย คือ คำว่า การศึกษาไทยนี้ เราต้องการความหมายแค่ไหน เพราะสำหรับพระแล้วความรู้สึก อาจจะมองไปถึงการศึกษาที่เป็นพื้นของคนไทยทั่วไปหมด รวมไปถึงการศึกษาของพระที่วัดด้วย เมื่อเป็นอย่างนี้ ก็กลายเป็นว่า เราจะต้องมาจำกัดความให้ชัดว่า คำว่าการศึกษาไทยในที่นี้ เราเอากันแค่ไหน อาตมภาพก็มานึกว่า ในที่นี้ ผู้ตั้งหัวข้อ คงจะประสงค์การศึกษาไทยเพียงในความหมายของการศึกษาระบบที่เราได้เริ่มดำเนินการมาประมาณหนึ่งศตวรรษ ตามแบบแผนที่เรียกได้นำเข้ามาจากตะวันตก อย่างที่เรียกกันว่าการศึกษาศสมัยใหม่ ซึ่งดำเนินการโดยรัฐหรือรัฐเป็นผู้รับผิดชอบ อย่างน้อยในการวางนโยบาย ซึ่งอันนี้จะไม่คลุมไปถึงการศึกษาในวัดเท่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

เมื่อตกลงกันในความหมายอย่างนี้ได้แล้ว ก็ถึงจะพิจารณาในเรื่องที่ว่า การศึกษาไทยแบบสมัยใหม่ตามระบบตะวันตกที่เข้ามาประมาณหนึ่งศตวรรษนี้ ได้แก่ ปัญหาหรือสร้างปัญหาให้แก่สังคมไทย

¹เจ้าอาวาส วัดญาณเวศกวัน อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม

คำอภิปรายในการจัดประชุมสัมมนาทางวิชาการของสมาคมนักเรียนทุนรัฐบาลไทย ณ อาคารสถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือนในสำนักงาน ก.พ. 23 มกราคม 2531

การศึกษาไทย: เพื่อแก้ปัญหาอะไร?

ก่อนที่จะพูดว่า การศึกษาระบบนี้แก้ปัญหาหรือสร้างปัญหาให้สังคม เราก็ต้องมาคิดว่า การศึกษาแบบนี้เราได้เริ่มต้นจัดขึ้นเพื่อความมุ่งหมายอะไร หมายความว่า เพื่อความมุ่งหมายที่จะแก้ปัญหาอะไรนั่นเอง ถ้าอย่างนี้แล้วก็รู้สึกราวๆ จะมีความชัดเจน

ปัญหาของประเทศไทย ในขณะที่จะเริ่มต้นจัดการศึกษาแบบนี้ขึ้นนั้น เป็นปัญหาที่เรียกว่าอันเดียว แม้จะมีหลายด้าน คือการคุกคามของลัทธิล่าอาณานิคม จากประเทศตะวันตก ซึ่งพร้อมกับปัญหานี้ก็โยงไปถึงปัญหาอีกอย่างหนึ่งที่ถือได้ว่าเป็นลักษณะอีกด้านหนึ่งของปัญหาเดียวกัน กล่าวคือ ประเทศไทยของเราไม่เจริญก้าวหน้าพอที่จะแข่งขั้ต่อด้านประเทศอาณานิคมเหล่านั้น คำว่า ‘ไม่เจริญก้าวหน้า’ ในที่นี้ หมายถึงว่า ไม่เจริญก้าวหน้าในทางวัตถุ ในทางวิชาการและระบบการต่าง ๆ เมื่อมีปัญหาอย่างนี้ขึ้นก็ต้องหาทางแก้ ซึ่งผู้นำของประเทศในเวลานั้นก็ต้องหันมามุ่งที่จะระดมกำลังเข้าแก้ปัญหา ในการศึกษาที่จะแก้ปัญหานี้ สิ่งที่จะต้องทำก็คือ

1. รวมกำลังรวมจิตรวมใจของคนทั้งชาติให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยมีจิตสำนึกร่วมกัน ตลอดจนกระทั่งมีศูนย์อำนาจอันเดียวกัน พุ่งไปทางเดียวกัน แน่วแน่ตามผู้นำ แล้วก็คอยเป็นกำลังหนุน เป็นเครื่องมือที่มีคุณภาพให้กับผู้นำในการที่จะแก้ปัญหานั้น หรือในการที่จะต่อสู้กับลัทธิอาณานิคม

2. จะต้องเร่งรัดปรับปรุงบ้านเมืองให้เจริญก้าวหน้า ทันสมัย ทันเหตุการณ์ ภายในเวลาอันรวดเร็ว

นี่เป็นหลักการสำคัญสองประการ ส่วนปัจจัยสำคัญที่จะทำให้ได้ผลอย่างนี้ ก็มีสองอย่าง เอาเฉพาะที่เป็นตัวเอกก็คือ

ประการที่ 1 การปกครอง ได้แก่ การจัดแบบแผนระบบการปกครองให้เข้าสู่ความมุ่งหมายที่ว่า รวมศูนย์อำนาจเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน รวมใจคนทั้งชาติ เพื่อให้ระดมกำลังได้เต็มที่ และมุ่งหน้าไปในทางเดียวกัน

ประการที่ 2 ก็คือ จัดการศึกษาเพื่อเสริมคุณภาพคนหรือสร้างคนที่มีคุณภาพที่จะมาเป็นเครื่องมือช่วยในการ พัฒนาประเทศชาติหรือสร้างสรรค์ความทันสมัยนั้น และให้การศึกษานั้นเป็นปัจจัยที่จะช่วยเสริมให้การปกครองได้ผลตามที่ต้องการด้วย

ฉะนั้น จึงสรุปสิ่งที่จะต้องทำได้ดังนี้

ก. ทำให้คนรวมเข้าในระบบแบบแผนอันเดียวกันด้วยการจัดระบบการปกครอง และลึกลงไปก็คือ ด้วยการจัดระบบการศึกษาที่จะเป็นฐานให้แก่ระบบการปกครองนั้น

ข. สร้างกำลังคนให้แก่รัฐ โดยเฉพาะในเวลานั้น ข้อสำคัญก็คือ ด้วยการเตรียมคนเข้ารับราชการ เพราะข้าราชการเป็นฐานสำคัญอันดับแรกที่จะรวมกำลังคนได้ เอามาใช้ได้และเป็นแหล่งแรกที่จะต้องสร้างเสริมคุณภาพ

เมื่อจะทำให้ได้ผลเช่นนี้ ว่าเฉพาะในทางการศึกษาจะต้องทำอะไรบ้าง สิ่งที่จะต้องดำเนินการในด้านการศึกษาก็คือ

1) จัดระบบการศึกษาแบบรวมนุชนยให้เอื้อต่อและสอดคล้องกับระบบแบบแผนการปกครอง และแผ่ระบบรวมนุชนยนี้ไปทั่วประเทศ ให้เป็นเครื่องชักนำคนทั้งชาติเข้ามาอยู่ในระบบแบบแผนการปกครองอันเดียวกัน โดยอาจจะให้มีความรู้แบบเดียวกัน คิดแบบเดียวกัน พูดแบบเดียวกัน ทำเหมือนกันด้วย ซึ่งก็จะทำให้มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้เต็มที่

2) จัดหลักสูตรการศึกษาให้พลเมืองได้เล่าเรียนวิทยาการสมัยใหม่ที่จำเป็นสำหรับการเร่งรัดปรับปรุงประเทศให้เจริญก้าวหน้าทันสมัย โดยเฉพาะจำพวกวิชาชีพชั้นสูง ซึ่งในตอนนั้น จะเห็นว่ามีการเน้นบางวิชาอย่างที่เกิดขึ้นก็มีพวกกฎหมาย การปกครอง การพาณิชย์ วิศวกรรม สถาปัตยกรรม การแพทย์ รวมทั้งการฝึกหัดครู เพื่อเตรียมคนให้มีคุณภาพ แล้วจะได้พัฒนาวิชาการต่าง ๆ อย่างที่ว่าข้างต้นด้วย

เพื่อให้เป็นอย่างนี้ ก็ได้มีปฏิบัติการในทางการศึกษาที่สำคัญสองประการ ประการที่หนึ่ง คือ ดำเนินการศึกษาระดับพื้นฐานทั่วประเทศออกไปจากส่วนกลาง ประการที่สอง คือ จัดการศึกษาระดับสูงในส่วนกลางดังจะเห็นได้ว่าการตั้งโรงเรียนมหาดเล็ก หรือโรงเรียนมหาดเล็กหลวง ซึ่งต่อมาพัฒนาเป็นโรงเรียนข้าราชการพลเรือน และพัฒนาต่อมาอีกจนกระทั่งเป็นมหาวิทยาลัย คือ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในที่สุด มหาวิทยาลัยทั้งหลายในปัจจุบันก็พัฒนามาจากการศึกษาแบบนี้

เมื่อมองในขั้นสุดท้าย การศึกษาขั้นพื้นฐาน (ประการที่หนึ่ง) ก็ช่วยให้คนได้มาเข้าสู่การศึกษาที่อยู่ในส่วนกลาง (ประการที่สอง) นี้อีกขั้นหนึ่งนั่นเอง ถ้าดูตามสภาพในปัจจุบันก็คือเริ่มจากประถมศึกษาในชนบทจนมาเข้ามหาวิทยาลัยในกรุงเทพฯ เมื่อเป็นอย่างนี้ ข้อคำนึงที่จะจัดการศึกษาข้อแรกที่สุดก็คือ การศึกษาระดับพื้นฐานในชนบททั่วไปประเทศจะอย่างไร

พอถึงตอนนี้เรื่องเลยโยงไปหาพระ โยงไปหาอย่างไร ก็มองเห็นว่า วัดเป็น ศูนย์กลางของชุมชน เป็นศูนย์กลางของการศึกษามาแต่สมัยโบราณ พระเป็นผู้นำ ของชนบทและมีบทบาทสำคัญในการศึกษา เพราะฉะนั้น ก็ต้องให้พระเป็นผู้นำในเรื่อง การศึกษาระดับพื้นฐาน ที่จะดำเนินการขึ้นในชนบททั่วประเทศ และแม้แต่ตัวพระ นั้นเองก็ต้องรวมศูนย์เข้าสู่ส่วนกลางด้วยเหมือนกัน พูดให้แน่นเข้าอีกว่า พระเป็น ผู้นำและเป็นศูนย์รวมของชาวบ้านอยู่แล้ว และพระก็เป็นผู้ให้การศึกษาแก่ชาวบ้าน อยู่แล้วด้วย เพราะฉะนั้น ก็เอาการศึกษาแบบรวมศูนย์ไปมอบถวายแก่พระ แล้วก็ ให้พระใช้ความเป็นผู้นำที่มีอยู่แล้วนั้นแหละรวมชาวบ้านเข้าสู่ศูนย์กลางด้วยการให้ การศึกษาแบบรวมศูนย์เสียเลยทีเดียว ก็จะเป็นประโยชน์ทั้งแก่ราษฎร แก่รัฐและแก่วัด พร้อมไปด้วยกัน

ถึงขั้นนี้ก็ป็นอันได้นโยบายและเห็นทางปฏิบัติ ทางรัฐบาลในสมัยนั้นก็จึงได้ให้ พระเป็นฐานะตัวแทนของฝ่ายการศึกษา และกระทรวงมหาดไทยในฐานะตัวแทนของ ฝ่ายปกครองมาช่วยกันดำเนินการศึกษา ดังที่ได้ปรากฏชัดเจนว่า ในด้านการศึกษา นั้น ในหลวงรัชกาลที่ห้าได้อาราธนาสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ให้เป็นผู้รับผิดชอบจัดดำเนินการศึกษาในชนบททั่วประเทศ แล้วก็โปรดฯ ให้สมเด็จพระ ยาดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยฝ่ายปกครองเป็นผู้เกื้อหนุน ในด้านอุปกรณ์เป็นต้นทุกอย่าง เพื่อให้พระดำเนินการศึกษาไปได้ด้วยดี

เรื่องที่ว่านี้แสดงให้เห็นว่า การศึกษากับการปกครองมาเกื้อหนุนกันอย่างไร หรือว่าการดำเนินการศึกษาพื้นฐานทั่วประเทศนั้นมีความมุ่งหมายเพื่อให้มาเอื้อต่อ การปกครองอย่างไร ดังได้กล่าวแล้วว่า ในเวลานั้น เราจะต้องจัดระบบการปกครอง ให้ประชาชนทั้งชาติอยู่ในแบบแผนอันหนึ่งอันเดียวกัน การปกครองนี้หมายถึงการ ปกครองฝ่ายบ้านเมืองและพระสงฆ์ และเราได้อาศัยการศึกษามาเป็นตัวช่วยให้วาง ระเบียบแบบแผนการปกครองเช่นนั้นได้สมประสงค์

เรื่องนี้มีหลักฐานชัดเจน ดังจะแสดงให้เห็นตัวอย่างกล่าวคือ เมื่อจะวาง พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ รศ. 121 ซึ่งเป็นพระราชบัญญัติปกครองคณะสงฆ์ฉบับแรก ของประเทศไทยนั้น ได้มีการเตรียมการในทางการศึกษาก่อน ซึ่งเรื่องนี้จะเห็นได้ชัด จากประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ รศ. 121 อาตมภาพจะขอ โอกาสอ่านสักหน่อย จะได้เห็นชัดว่าการศึกษามีสัมพันธ์กับการปกครองอย่างไร

“มีพระบรมราชโองการดำรัสเหนือเกล้าเหนือกระหม่อมให้ประกาศ จงทราบทั่วกันว่า ด้วยเมื่อ รศ. 117 ได้โปรดให้พระราชอาณัติหลายรูปออกไปจัดการศึกษาตามอารามในหัวเมือง และได้ทรงอาราธนาพระเจ้านั่งยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ที่ สมเด็จพระราชาคณะ เจ้าคณะใหญ่ ให้ทรงรับภาระธุระอำนวยการนั้นในฝ่ายสมณะ และได้โปรดให้พระเจ้านั่งยาเธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ ทรงรับหน้าที่อุดหนุนการนั้น ในส่วนหน้าที่เจ้าพนักงานฝ่ายฆราวาส ความแจ่มอยู่ในประกาศจัดการเล่าเรียนในหัวเมือง ซึ่งได้ออกเมื่อ ณ วันที่ 1 พฤศจิกายน รศ. 117 นั้นแล้ว พระสงฆ์เถรานุเถระ และเจ้าพนักงานในฝ่ายฆราวาส ได้ช่วยกันจัดและอำนวยการตามพระราชดำริ ด้วยความสามารถและอุตสาหะ อันเป็นที่พอพระราชหฤทัย ได้เห็นผลความสำเร็จในการเล่าเรียน ตลอดจนความเรียบร้อยในการปกครองพุทธมณฑลขึ้นโดยลำดับมา บัดนี้ ทรงพระราชดำริเห็นว่า ถึงเวลาอันสมควรจะตั้งเป็นแบบแผนการปกครองคณะสงฆ์ให้มั่นคงเรียบร้อยได้แล้วจึงได้ทรงพระกรุณาโปรดฯ ให้ตราพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ขึ้นเมื่อวันที่ 16 เดือนมิถุนายน รัตนโกสินทรศก 121”

เอาแต่ก่อน เพียงเท่านี้ก็ซัดแล้วว่า ก่อนที่จะออกพระราชบัญญัติคณะสงฆ์นั้นก็ได้มีการจัดการเล่าเรียนในหัวเมืองแล้ว จนกระทั่งว่า การศึกษานี้ได้ทำให้พระสงฆ์ตลอดจนประชาชนเข้ามาอยู่ภายในระบบแบบแผนที่จะจัดตั้งเป็นการปกครองอันหนึ่งอันเดียวกันได้ จึงได้ออกพระราชบัญญัตินี้ นับว่าเป็นนโยบายที่เราจะต้องมองรวมทั้งประเทศว่าดำเนินการเพื่อความมุ่งหมายอะไรความมุ่งหมายก็เป็นดังที่อาตมภาพกล่าวมาแล้วข้างต้น คือ เมื่อทำอย่างนี้การศึกษาก็เกื้อหนุนแก่การปกครอง และการปกครองที่จัดก็เพื่อวัตถุประสงค์ที่กล่าวข้างต้น และเราก็ได้ผลสำเร็จตามนั้น กล่าวคือ ประเทศไทยได้ประสบความสำเร็จ แก้ปัญหาได้จริงตามที่มุ่งหมาย

1. เราพ้นจากการครอบครองของลัทธิอาณานิคม
2. ประเทศไทยได้เจริญก้าวหน้าทันสมัยในทางวัตถุวิทยาการ และระบบการที่ทันสมัยแบบประเทศตะวันตก

จึงตอบได้ว่า การศึกษาไทยสมัยใหม่นี้ ได้แก้ปัญหาให้แก่สังคมได้แล้ว ฉะนั้นที่ตั้งคำถามไว้ว่า การศึกษาไทยแก้ปัญหาหรือสร้างปัญหาให้สังคมไทย เราก็ตอบคำถามนั้นเสร็จไปแล้วเป็นขั้นที่หนึ่ง อันนี้เป็นช่วงที่หนึ่ง ต่อไปก็จะถึงช่วงที่สอง ซึ่งจะมาดูกันในปัจจุบันนี้ว่า การศึกษาไทยได้มีการสร้างปัญหาหรือไม่

ข้อสังเกตเกี่ยวกับการใช้การศึกษา แก้ปัญหาของสังคมไทย

ก่อนที่จะพูดถึงช่วงที่สองว่า การศึกษาไทย แก้ปัญหาหรือสร้างปัญหา ก็ยากจะตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับการแก้ปัญหาหรือสร้างปัญหาที่กล่าวข้างต้นนั้นเสียก่อน ข้อสังเกตเกี่ยวกับการแก้ปัญหานั้นมีอยู่ประมาณ 5 อย่าง แต่ตอนแรกนี้จะพูดถึงลักษณะของการแก้ปัญหาก่อน ลักษณะการแก้ปัญหาของเมืองไทยในเวลานั้นมี 2 ประการ

1. เรามุ่งเพื่อแก้ปัญหาประเภทที่เรียกได้ว่า เป็นปัญหาเฉพาะหน้า คือการที่สิทธิอาณานิคมได้เข้ามาคุกคามและเราจะต้องทำตัวให้หลุดพ้นไปจากการคุกคามนั้น การแก้ปัญหาเฉพาะหน้าย่อมมีลักษณะเป็นเรื่องชั่วคราว หรือเรียกว่า การแก้ปัญหาระยะสั้น

2. การแก้ปัญหาเฉพาะหน้านั้น ตามปกติจะเป็นเรื่องเร่งด่วน ต้องเร่งรัดทำจนอาจจะกลายเป็นเรื่องเร่งรีบหรือบางทีก็รีบร้อนด้วยนี่เป็นลักษณะประการที่สอง

อย่างไรก็ตาม จะต้องเข้าใจด้วยว่า ความจริงท่านได้คิดแก้ปัญหาระยะยาวด้วย โดยมุ่งให้การแก้ปัญหาระยะสั้นนั้นเป็นฐานและมีการเตรียมการสร้างสรรค์ระยะยาวแทรกไปด้วย แต่จุดเน้นจุดเด่นหรือการระดมกำลัง มุ่งแก้ปัญหาระยะสั้นที่เผชิญอยู่เฉพาะหน้า หรือสภาพที่มองเห็นได้ชัด ๆ เป็นสำคัญ

รวมความว่า หนึ่ง เป็นการแก้ปัญหาระยะสั้น สองเป็นการเร่งด่วนหรือรีบร้อนในเมื่อลักษณะของการแก้ปัญหามีอย่างนี้ ก็จึงมีข้อสังเกตสืบเนื่องต่อไปอีก ซึ่งข้อสังเกตทั้งหมดนี้จะโยงไปถึงปัญหาที่มีอยู่ในปัจจุบันทุกอย่าง

ประการที่หนึ่ง ตามธรรมชาติของการแก้ปัญหามีบางที่ที่ทำให้เกิดปัญหาใหม่ขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อรีบร้อน หรือจำเป็น บางที่เราต้องยอมเสียอะไรบางอย่าง ต้องยอมสร้างปัญหาบางอย่างขึ้นมาทั้ง ๆ ที่รู้ด้วยซ้ำ เพื่อจะทำให้วัตถุประสงค์สำคัญในการแก้ปัญหาใหญ่เฉพาะหน้าเป็นผลสำเร็จ และเรื่องนี่ก็เป็นอย่างนั้นด้วย

ประการที่สอง ในการแก้ปัญหาระยะสั้น ถ้าผู้บริหารประเทศที่รับช่วงต่อมาเข้าใจปัญหาและรู้ทันเหตุการณ์ เมื่อแก้ปัญหาเฉพาะหน้านั้นเสร็จ เข้ารูปดีแล้ว ก็จะต้องหันมาตั้งหลักใหม่เพื่อแก้ปัญหาแทรกซ้อนซึ่งเกิดขึ้นในระหว่างนั้น และวางแนวความคิดในการที่จะสร้างสรรค์พัฒนาในระยะยาวต่อไปอันนี้คือข้อสำคัญ

ประการที่สาม ขอนี้จะสัมพันธ์กับเรื่องปัญหาที่จะพูดถึงต่อไป กล่าวคือการแก้ปัญหาหระยะสั้นและรีบเร่ง แม้จะทำสำเร็จ แต่มักจะมีสภาพแบบให้รอดตัวไปก่อนอย่างที่ว่า ทำกันอยู่แค่เปลือกผิวภายนอก ซึ่งปรากฏว่าเราอาจจะมีรูปร่างที่ทันสมัย แต่เนื้อตัวยังไม่พัฒนา ที่เรียกกันว่าทันสมัยแต่ไม่พัฒนาหรือว่าแต่งตัวศิวิไลซ์แต่ข้างในคือคนเดิม หรืออีกอย่างหนึ่งจะขอเทียบเหมือนกับการสร้างเจดีย์ของศรีธรรมาโศภิต เข้าใจว่าหลายท่านคงเคยได้ยินเรื่องการสร้างเจดีย์ของศรีธรรมาโศภิต

เรื่องมีอยู่สั้น ๆ ว่า พวกพม่าได้มาทำทลายเมืองไทยว่าให้สร้างเจดีย์แข่งกัน เป็นการพนันเอาเมืองกันเลย ให้สร้างเจดีย์เสร็จในวันเดียว หนึ่งวันหนึ่งคืน ประเทศไทยก็รับทำแต่มีความวิตกมาก คิดไม่ตกว่าจะทำอย่างไรดี ในที่สุด ศรีธรรมาโศภิตก็มาขึ้นอาสาว่าจะสู้ ตกลงว่าจะสร้างเจดีย์แข่งกันที่ชายแดน พอถึงเวลาแข่งขัน ฝ่ายพม่าก็เริ่มการตั้งแต่เช้า ก่ออิฐทำเจดีย์ขึ้นไป ๆ เข้าก็แล้ว สายก็แล้ว เย็นก็แล้ว ไม่เห็นไทยเริ่มสักที จนกระทั่งค่ำ พอถึงกลางคืนมืดแล้ว ศรีธรรมาโศภิตก็เริ่มเอาไม้มาผูกทำเป็นโครงขึ้น แล้วเอาผ้าขาวพันรอบ พอถึงเวลารุ่งสางยังไม่สว่างดี เห็นไม่ชัด พม่ามองมาเห็นเจดีย์ไทยขึ้นเสร็จเรียบร้อยแล้ว ของตัวเองจนจะเสร็จเหมือนกันแต่อย่างที่ไม่เรียบร้อย เห็นว่าถ้าขึ้นรออยู่เสียเมืองแน่ พม่าก็เลยถอนกำลังหนีกลับประเทศหมดเลย ปรากฏว่า ประเทศไทยชนะอย่างน้อยก็เอาตัวรอดมาได้ นี่คือลักษณะของการแก้ปัญหาแบบศรีธรรมาโศภิตเอาให้รอดตัวไปก่อน การพัฒนาประเทศของเรานั้นจะมีลักษณะเป็นอย่างนี้หรือเปล่า ขอให้พิจารณาด้วย

ประการที่สี่ การพัฒนาประเทศของเราที่อยากให้ทันสมัยนั้นก็เพื่อแก้ปัญหาเฉพาะหน้า คือ การคุกคามของลัทธิอาณานิคม ความมุ่งหมายจึงชัดเจนอยู่แล้วในเรื่องนี้ ขอให้พิจารณาว่าการกระทำแต่ละอย่างที่มีความมุ่งหมายนั้น เมื่อความมุ่งหมายของมันสำเร็จเรียบร้อยแล้ว ถ้าการกระทำนั้นยังคงดำเนินอยู่ต่อไป การกระทำนั้นก็จะเป็นอันตรายที่เรียกว่าเคืองคว้างเลื่อนลอยไร้จุดหมาย แกว่ง หรือระส่ำระสาย ถ้าเป็นเช่นนั้นเราจะต้องทำอย่างไร มีทางที่จะทำได้สองประการกับการกระทำนั้นคือ

- 1) ตั้งความมุ่งหมายให้ใหม่แก่การกระทำนั้น
- 2) ปรับเปลี่ยนการกระทำนั้นเสียใหม่

ถ้าหากว่าเรามีการตั้งความมุ่งหมายให้ใหม่ และจุดหมายนั้นมีความชัดเจนแล้ว การกระทำนั้นก็เดินหน้าแนวแน่ต่อไปได้ แต่ถ้าหากว่าเราไม่ตั้งความมุ่งหมายให้ใหม่ เมื่อความมุ่งหมายเก่าเสร็จสิ้นไป โดยที่การกระทำนั้นยังไม่หยุดเลิกไปด้วย การกระทำนั้นก็กลายเป็นการกระทำซึ่งขาดจุดหมายที่ชัดเจน มันก็จะเกิดอาการคว้างคว้าง แล้วก็อาจจะเกิดความมุ่งหมายที่เลือนลอยหรือแทรกซ้อนประเภทไขว้เขวที่ไม่พึงประสงค์ ขึ้นมาก็ได้

ยกตัวอย่างเช่นว่า เกิดมีข้าศึกหรือโจรผู้ร้ายมา เราก็ระดมกำลังพลในหมู่บ้าน ในถิ่นในตำบลของเราขึ้นมา จับอาวุธเข้าสู่กับผู้ร้ายเหล่านั้น จนกระทั่งโจรผู้ร้ายแตกพ่ายหนีไปลอยไปแล้วก็เสร็จ ทีนี้ สิ่งที่จะต้องทำต่อไปกับกองกำลังที่ระดมขึ้นมา คืออะไร คือ หนึ่ง สลายตัวเสีย หรือสอง ตั้งความมุ่งหมายใหม่ว่าจะเอากำลังพลนั้นไปทำอะไร เช่น ถ้าเราคิดต่อไปว่า เอละตอนนี้ เรารวมกำลังพลไว้ดีแล้วโจรผู้ร้ายก็ปราบเสร็จแล้ว เราเอากำลังนี้ไปใช้งานอื่นเถอะ ถ้าเราเป็นประเทศหนึ่ง เราก็อาจจะเอากำลังพลนั้นไปบุกประเทศอื่นต่อไปเลยก็ได้ แต่ถ้าไม่ทำอะไรลงไปให้ชัดเจน ก็จะต้องมีปัญหาเกิดขึ้น เมื่อกำลังพลนั้นก็ไม่สลายตัวยังจับอาวุธกันอยู่ และเราก็ไม่มีความมุ่งหมายให้ใหม่ ก็เลยเกิดระส่ำระสายพวกนี้อาจจะหันมารบกันเอง หรืออาจจะเอาอาวุธเอากำลังนั้นไปปล้นไปทำอะไรขึ้นมา กลายเป็นอาชญากรรมหรืออะไร ๆ ที่ไม่ดีไปก็ได้ แล้วก็เกิดผลเสียขึ้นมาได้มากมาย

การกระทำในการพัฒนาประเทศนี้ อาจจะยังคงมีความมุ่งหมายเหมือนอย่างประเทศไทยสมัยเดิม คือ การทำประเทศให้เจริญก้าวหน้าทันสมัย จนสามารถต้านทานสู้กับลัทธิอาณานิคมเพื่อให้เอาตัวรอดได้ ซึ่งต่างจากบางประเทศที่เขาอาจจะพัฒนาให้ทันสมัยเจริญก้าวหน้า โดยตั้งความมุ่งหมายว่าเขาจะต้องยิ่งใหญ่กว่าประเทศใด ๆ ทั้งหมด แม้แต่ประเทศตะวันตกที่เขาเคยต้องตาม เขาจะต้องยิ่งใหญ่ที่สุดในโลก ญี่ปุ่นอาจจะเป็นตัวอย่างหนึ่งของการตั้งจุดมุ่งหมายอย่างนั้น ถ้ามีความมุ่งหมายอย่างนี้อยู่ แม้ว่าการต่อสู้กับลัทธิอาณานิคมจะสิ้นสุดไปแล้ว แต่จุดหมายก็ยังไม่สำเร็จ การพัฒนาประเทศของเขาก็ยังคงมีทิศทางชัดเจนที่จะต้องเดินหน้าแนวแน่ต่อไป แต่ถ้าไม่มีความมุ่งหมายที่ชัดเจนแล้ว จะเกิดปัญหาขึ้นมา

การกระทำที่เรามุ่งให้คนของเราทันสมัยเพื่อจะสู้กับตะวันตกได้นั้น ในเมื่อตะวันตกนั้นเราเกิดรู้สึกว่าจะไม่ต้องสู้หรือเลิกสู้ได้แล้ว เพราะเขาไม่แสดงอาการรุกรานให้เห็นต่อไปอีก ก็เรียกได้ว่าความมุ่งหมายเดิมของการกระทำนั้นหมดไป ทีนี้เมื่อเรายังมีการกระทำอย่างเดิมคือการสร้างความทันสมัยนั้นต่อไป โดยไม่ได้ตั้งความมุ่งหมายใหม่เข้ามารับช่วงแทน เราก็อาจจะมีปัญหาใหม่เกิดขึ้น คือคนของเราที่พยายามทำตัวให้ทันสมัยให้ทันเขานั้น จะขาดจุดหมายในการพัฒนาแล้วก็เลยเกิดความเลือนลอย มีจุดหมายพัวๆ มั่วๆ การพัฒนาให้เจริญก้าวหน้าทันสมัยอย่างประเทศตะวันตก เพื่อต่อสู้ต้านทานลัทธิอาณานิคมของตะวันตกได้นั้น ก็จะหดสั้นเข้า เหลือแค่ว่า พัฒนาเพื่อให้เจริญก้าวหน้าทันสมัยตามอย่างประเทศตะวันตก แล้วจุดหมายที่ค้างอยู่ครึ่ง ๆ กลางๆ นั้น ก็อาจจะกลายเป็นหรือแปรไปในลักษณะที่เกิดขึ้นนิยมชื่นชมเขาแล้วก็เลยเห่อฝรั่ง ตั้งหน้าตั้งตาเลียนแบบ มุ่งแต่ตามเขาอย่างเดียว

ในที่สุด แม้ว่าเราจะรอดพ้นจากความเป็นอาณานิคมทางการเมืองหรือการปกครองของฝรั่งมาได้ แต่เราก็อาจจะกลายเป็นอาณานิคมทางเศรษฐกิจ และทางปัญญาของเขาไปโดยสมัครใจอย่างไม่รู้ตัว เพราะฉะนั้น ความมุ่งหมายจะต้องมีอย่างชัดเจน ถ้าจุดหมายเดิมสำเร็จแล้ว แต่การกระทำยังคงดำเนินต่อไป ก็ต้องสร้างจุดหมายใหม่ให้เป็นที่กำหนดของจิตสำนึกเอาไว้ มิฉะนั้น ความมุ่งหมายที่ไม่ได้ตั้งให้ชัดก็จะนำมาซึ่งปัญหา

ประการที่ห้า ในการแก้ปัญหาอย่างเร่งด่วนนั้น เราจะต้องทำสิ่งที่จำเป็นซึ่งเกี่ยวข้องกับแก้ปัญหาต่วนนั้น ซึ่งในการทำเช่นนี้ บางส่วนในสังคมของเรานั้นจะเกิดอาการที่เจริญแข่งล้ำหน้าส่วนอื่น ๆ ที่เคยประสานกลมกลืนกันอยู่ เรื่องนี้เป็นปัญหาที่สำคัญอย่างยิ่งทีเดียว กิจกรรมบางส่วนในสังคมของเราหรือในประเทศของเราตลอดจนคนบางประเภทในสังคมของเรา ได้เจริญล้ำหน้าคนพวกอื่นหรือกิจการส่วนอื่นที่เคยกลมกลืนประสานกัน จนกระทั่งว่า ส่วนที่เจริญแข่งล้ำหน้าไปแล้วนั้นก็ไปแยกตัวโดดเดี่ยวเติบโตใหญ่เกินกว่าส่วนอื่น ๆ เป็นสาเหตุนำมาซึ่งปัญหาต่อไป คือการที่สังคมแตกหรือภาวะชุมชนแตก และเกิดช่องว่างในด้านและวงการต่าง ๆ ตัวอย่างของการแข่งล้ำหน้านี้ ขอยกมาให้ฟังเช่นว่า

ในระดับประเทศ กรุงก็เจริญพัฒนาล้ำหน้ากว่าชนบท
ฝ่ายบ้านเมืองก็แยกตัวจากศาสนาและก้าวหน้าห่างกันไป

ในระดับชุมชน สถาบันการศึกษาคือโรงเรียนที่ล้าหน้าและยกตัวจากสถาบันอื่นที่เป็นองค์ประกอบของชุมชนเดียวกัน คือ ล้าหน้าสถาบันครอบครัวหรือบ้าน ล้าหน้าสถาบันวัดแยกตัวออกจากวัฒนธรรมพื้นบ้าน ละทิ้งภูมิธรรมภูมิปัญญาของหมู่บ้านไปเสีย ในทางวิชาการ วิชาชีพชั้นสูงต่าง ๆ ก็เจริญรุดเลยหน้าวิชาประเภทความคิดและคุณธรรม ในตอนที่เร่งรัดความทันสมัยเราจะไม่คำนึงถึงวิชาจำพวกปรัชญาและศาสนา

ในทางค่านิยมและพฤติกรรมของคนในสังคม คนก็แข่งขันกันเพื่อความเจริญก้าวหน้า โดยแสวงหาความพรั่งพร้อมทางวัตถุตามความเจริญแบบที่ให้ทันสมัยนั้น จนเรีตรางออกไปจากคุณธรรมและจริยธรรม

ในด้านสภาพความเป็นอยู่ของประชาชน คนส่วนน้อยก็รวยยิ่งขึ้น คนส่วนมากที่จนก็ยิ่งจนลง ฐานะก็ห่างจากกันช่องว่างก็กว้างไกล

ตกลงว่าสังคมได้สูญเสียความประสานกลมกลืนอย่างที่ดีในสมัยใหม่เขาใช้คำว่าระบบบูรณาการ ระบบบูรณาการนี้สูญเสียไป ชุมชนก็แตก เต็มไปด้วยช่องว่างในการดำเนินงานเพื่อการพัฒนา เมื่อความประสานกลมกลืนขององค์ประกอบในสังคมเสียไปแล้ว ก็ยากที่จะพัฒนาให้ได้ผลดีความจริงปัญหานี้ได้เริ่มปรากฏขึ้นแล้วไม่นานหลังจากเริ่มการศึกษาแบบสมัยใหม่นั้น หรือหลังจากเริ่มความเจริญสมัยใหม่นี้ไม่นานเลย ประมาณ 10 - 20 ปี ก็ปรากฏแล้ว ซึ่งท่านผู้ดำเนินการรับผิดชอบการศึกษาสมัยนั้น ก็ได้ตระหนักดีถึงปัญหานี้ แต่เราก็ได้ปล่อยให้ปัญหานี้คืบหน้าต่อมาจากปัจจุบัน อาตมภาพจะขออ่านความคิดสมัยนั้นให้ฟัง สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ทรงแสดงทัศนะไว้เมื่อ พ.ศ. 2443 ตอนหนึ่งว่า

“เมื่อแรกในประเทศอินเดียจับบำรุงการเรียนวิชาขึ้นคนทั้งหลายทุ่มเทกันเรียนแต่วิชา ไม่เอาใจใส่ในการทำมาหากินตามตระกูลของตน เมื่อหาผลเพราะวิชาเรียนไม่ได้ เพราะคนมีมากกว่างานที่จะทำ นักเรียนที่ได้ประโยชน์สูงสุด ต้องรับจ้างเป็นบ่อยชักพัดเขาก็มี ครั้นจะกลับไปทำกิจตามประเพณีเดิมก็ไม่ได้ฝึกฝนมาเสียแต่แรก ถึงในกรุงเทพฯ บัดนี้ก็จะลงหาเค้า นั้น คนชอบเรียนหนังสือและพอใจเป็นเสมียนมาก ด้วยเห็นว่าง่ายไม่ลำบาก”

อีก 5 ปี ต่อมา คือใน พ.ศ. 2448 ได้ทรงมีลายพระหัตถ์ถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยทรงแสดงพระเมตตา ซึ่งเป็นการทบทวนผลการศึกษาเท่าที่ได้จัดมา ความตอนหนึ่งว่า

“ในชั้นต้น ได้จับบำรุงวิชาหนังสือขึ้นก่อน...ทั้งในราชการก็ต้องการคนรู้ แต่เพียงวิชาหนังสือเท่านั้นอยู่มาก คนผู้สอบไล่ได้ในชั้นนั้น ก็ได้เข้ารับราชการ ได้ประโยชน์แก่แผ่นดินสมหมาย ทั้งเป็นโอกาสตั้งตนขึ้นได้ด้วย ข้อนี้เป็นเหตุให้คนทั้งหลายนิยมในการเรียนหนังสือมากขึ้นและตั้งใจจะเอาความรู้หนังสือเป็นการงานเมื่อกาลล่วงไป...เมื่อคนรู้หนังสือมีดาษดื่น โอกาสที่จะขึ้นราชการก็แคบเข้าทุกทีเมื่อเป็นเช่นนี้ คนผู้ไม่ได้ชื่อน่าจะต้องหันไปหาการงานเดิมของตระกูล แต่หาเป็นเช่นนั้นไม่ เพราะเหตุว่า บากหน้ามาทางหนังสือแล้วก็หาได้สนใจในการงานนั้นไม่ จึงพาให้แลเห็นสันเฉพาะในการที่ตนถนัด จึงบากบั่นไปในทางหนังสือนั่นเองที่สุดเป็นแต่เพียงเสมียนคัดลอก ได้ผลน้อย ๆ พอเป็นเครื่องเยียวชีวิตให้เป็นไปได้ก็มีโดยมาก”

“เหตุดังนั้น การศึกษาวิชาหนังสือในชั้นนี้ของพวกบุตรราษฎร ไม่เป็นอันโยงกับการศึกษาพิเศษสำหรับการทำงานเดิมของตระกูล กลับเป็นเครื่องเปลี่ยนพื้นแพไปในทางใหม่...โรงเรียนตั้งออกไปถึงไหน ความเปลี่ยนพื้นแพของคนก็มีไปถึงนั้น ในเมืองใกล้เคียง บุตรชวานาเรียนหนังสือแล้วทำการเสมียนก็มี แลเห็นชัดว่า เมื่อล่วงมารดาบิดาแล้ว คนนั้นคงไม่ทำนาต่อไป ถ้านาเป็นของตระกูลเอง ก็น่าจะขายเสีย ในไม่ช้าตระกูลผู้เป็นเจ้าของที่ดินเช่นนั้น ก็จะไม่มีอะไรเป็นหลักทรัพย์ กลับจะต้องหาเลี้ยงชีพด้วยกำลังแรง...”

“ข้อที่การศึกษาสามัญที่จัดขึ้นไม่เป็นอันโยงกับการศึกษาพิเศษของราษฎรพื้นเมือง กลับเป็นเครื่องเปลี่ยนพื้นแพของเขา เพื่อความเป็นผู้ไม่มีหลักทรัพย์ณะนี้สมควรที่จะได้รับตำริเป็นอย่างมาก...

...คนที่เข้าเรียนแล้ว มีแต่ไม่คิดกลับถิ่นเดิม และบากหน้าไปทางอื่น ข้อนี้ นอกจากเปลี่ยนพื้นแพ ยังจะสอนให้รู้จักรักถิ่นฐานบ้านเมืองของชาติตระกูลอีกด้วย”

ทางด้านสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสก็ได้มีรับสั่งชี้แจงในที่ประชุมเทศาภิบาลฝ่ายราชการในหน้าที่กระทรวงธรรมการ เมื่อ พ.ศ. 2449 มีความตอนหนึ่งว่า

“การศึกษาซึ่งได้เริ่มจัดตลอดมาแล้วนี้ ก็เพื่อฝึกหัดคนเข้ารับราชการตามความประสงค์ของบ้านเมืองซึ่งกำลังขยายการงานออกทุกแผนกทุกทาง แต่บัดนี้ราษฎรพากันนิยมการเล่าเรียนมากขึ้นแล้ว เห็นได้โดยที่เปิดโรงเรียนขึ้นที่ไหน ก็มีนักเรียนเข้าเต็มทีนั้น หน้าที่ราชการจะหาหมอแก่ผู้ที่ประสงค์จะเข้ารับราชการไม่ เมื่อเช่นนี้ผลซึ่งจะปรากฏในภายหน้าก็คือ ผู้เรียนไม่สมหวัง ความทะเยอทะยานอยากเข้าทำการตามวิชาที่เรียนมานี้ มีตัวอย่างคือผู้ที่บิดามารดาเคยหาเลี้ยงชีพทางทำนาทำสวน บุตรที่ได้เข้าโรงเรียนแล้ว เมื่อออกทำการกลับสู่สมัครข้างรับจ้างเป็นเสมียนรับเงินเดือนแม้แต่เพียงเดือนละ 20 บาท ถ้าชีวิตบิดามารดาหาไม่บางทีจะเลยขายเรือกลวงไร่นา ละทิ้งถิ่นฐานเดิมของตัวเสียทีเดียวก็เป็นได้ เช่นนี้นับว่าการศึกษาให้โทษ...”

เมื่อมองเห็นสภาพเช่นนี้ทางราชการก็ได้พยายามดำเนินการแก้ไข แต่อีก 7 ปีต่อมา ปัญหาที่ยังคงปรากฏดังข้อความในประกาศชี้แจง เรื่องรูปโครงการศึกษา พ.ศ. 2456 ของเสนาบดีกระทรวงธรรมการ (เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี) ตอนหนึ่งว่า

“...ปรากฏว่านักเรียนผู้ชายที่ได้เข้าเรียนวิชา พอถึงชั้นมัธยมได้ครึ่ง ๆ กลาง ๆ ยังมีหันจะจบก็พากันออกหากการทำงานในทางเสมียนเสียมาก...ความนิยมอันท่วมท้นไปในทางเดียวเช่นนี้เป็นความเข้าใจผิดของประชาชนจนผู้คนไปล้มเหลืออยู่ในหน้าที่เสมียน ผู้ที่ไม่มีความสามารถพอ ก็ไม่มีใครรับไว้ใช้ คนเหล่านั้นก็ยอมขาดประโยชน์โดยหาที่ทำการไม่ได้ ทั้งการหาเลี้ยงชีพที่เหล่าตระกูลของตนเคยทำมาแต่ก่อน ก็ละทิ้งเสีย จะกลับไปทำก็ต่อไม่ติด จึงเกิดความลำบากขึ้น...”

ที่ท่านว่านี้เหมือนสภาพปัจจุบันแล้ว แทบไม่ผิดกันเลย มันเป็นมานานแล้ว ไม่ได้เป็นเฉพาะแต่บัดนี้ ต่างแต่ว่าในปัจจุบัน ถึงเรียนจบสูงถึงอุดมศึกษาก็ยังลังงานส่วนการอาชีพของตระกูล หรือของถิ่น ก็คงต่อไม่ติดเหมือนเดิม ทั้งหมดนี้ ก็เป็นข้อสังเกตต่าง ๆ อาตมาพยกมาชี้มาอ้างพอให้เห็นในเวลาที่จะจำกัด

ขอพูดต่อไปเพียงเล็กน้อยว่า ในกรณีนี้ ก็เป็นเรื่องที่ผู้บริหารประเทศซึ่งคูนโยบายจะต้องรู้เท่าทันความเป็นไปทั้งหมดรู้เท่าทันสภาพสังคม รู้เท่าทันสภาการณ์ เมื่อการแก้ปัญหาหลักเสร็จไปตอนหนึ่ง ก็ต้องหันมาตั้งหลักแก้ปัญหาแทรกซ้อนและทำงานสร้างสรรค์ระยะยาว โดยวางแผนระยะยาวให้ดี เช่น หันมาพัฒนาเนื้อตัว

ให้สมกับเสื้อผ้าที่ศิวิไลซ์เป็นต้น พร้อมทั้งสร้างสภาพประสานกลมกลืนขององค์ประกอบต่าง ๆ ในสังคมต่อไป ถ้ารู้ไม่เท่าทันและไม่ทันมาทำเช่นนี้ ปัญหาที่จะต้องเกิดท่วมทับทวีขึ้นมา และในเรื่องนี้ก็อย่าโทษแต่ฝ่ายการศึกษาอย่างเดียว มันเป็นเรื่องของการพัฒนาประเทศทั้งกระบวนการจะต้องโทษผู้บริหารประเทศในระดับสูงสุดทีเดียว ที่จะต้องรับผิดชอบเป็นอันดับหนึ่ง

อีกอย่างหนึ่ง ต่อมาเมื่อเราไม่ได้รีบแก้ปัญหานี้ คือ ไม่ได้หันมาตั้งหลักเตรียมตัวใหม่ให้ดีโดยชัดเจน ปัจจัยอื่นก็ตามเข้ามาท่วมทับซ้ำเข้าอีก ปัจจัยอื่นนั้นก็คือลัทธิทุนนิยมและระบอบอุตสาหกรรม ซึ่งได้พรั่งพรูเข้ามาเป็นตัวหนุน ซึ่งส่งเสริมการแสวงหาวัตถุที่เราเรียกกันในปัจจุบันว่า มีลักษณะเป็นวัตถุนิยม ทำให้มีการแข่งขันกันมากขึ้น หมกหมุ่นหลงใหลในวัตถุมากยิ่งขึ้น เพื่อจะให้เกิดความทันสมัยยิ่งขึ้นทีนี้ ถ้าหากว่าผู้บริหารประเทศและนักการศึกษาไม่รู้ไม่เท่าทัน ไม่มีความคิดเข้าใจที่เจาะลึก ก็ยิ่งแก้ปัญหามันไม่ตรงจุด สับสน แล้วก็พัฒนาแบบตั้งตัวไม่ติด แล้วทีนี้แทนที่จะเป็นผู้นำสังคม การศึกษาโดยเฉพาะผู้บริหารประเทศ ก็จะต้องเป็นผู้ทำงานแบบตามแก้ปัญหาเฉพาะหน้าอยู่เรื่อยไป ปล່อยให้การศึกษาเป็นตัวสนองตามสังคม แทนที่จะนำสังคม ครูก็เป็นผู้ตามค่านิยมของสังคมไม่เป็นผู้นำของสังคม เมื่อแนวทางของสังคมเป็นไปในทางก่อนให้เกิดปัญหา การศึกษาไทยตามสังคมก็คือไปช่วยเพิ่มปัญหาขยายปัญหาให้มากยิ่งขึ้น

เพราะฉะนั้นโดยนัยนี้การศึกษาไทยที่ดำเนินมาในสายความเจริญแบบที่ว่มาแต่ต้นนั้น เมื่อก้าวสู่ยุคใหม่ ก็จึงเปลี่ยนบทบาทจากการเป็นผู้แก้ปัญหา มาสู่ความสำเร็จเป็นตัวการสร้างปัญหา หรือผ่านจากยุคแก้ปัญหามาเป็นยุคก่อปัญหาตอนนี้คิดว่า ขอเพียงตั้งข้อสังเกตไว้ก่อน ตอนต่อไปจะพูดถึงปัญหาว่ามีอะไรบ้างแล้วจะแก้กันอย่างไร

ตอน 2
สร้างปัญหา

ในช่วงนี้ อยากจะพูดถึงเรื่องปัญหาบ้าง ที่พูดมาแล้วช่วงที่หนึ่งก็คือช่วยแก้ปัญหาครวนี้ช่วงที่สองก็จะเป็นช่วงของการสร้างปัญหา แต่อยากจะเน้นอะไรบางอย่างเสียก่อน คือ

ข้อพึงเน้นในการแก้ปัญหา

อย่างที่พูดแล้วข้างต้นว่า ปัญหาที่เกิดขึ้นจากการศึกษาไทยนี้เราจะต้องไม่โทษเพียงตัวการศึกษาหรือวงการศึกษานั้น เพราะถ้าเป็นอย่างนั้น เราจะมองปัญหาในวงแคบเกินไป แล้วก็ทำให้การแก้ปัญหานั้นติดตัน แต่เราจะต้องมองถึงการบริหารประเทศทั้งหมด เริ่มแต่ผู้นำนโยบายในการบริหารประเทศ ซึ่งโยงมาถึงการศึกษ และการศึกษานี้เองก็เป็นกิจกรรมอย่างหนึ่งของสังคมที่สัมพันธ์กับกิจกรรมอย่างอื่นทุกอย่าง พูดได้ว่า สังคมไทยเราทั้งหมดนี้ได้มีส่วนร่วมกันในการสร้างปัญหาขึ้น เพราะฉะนั้น แทนที่จะบอกว่าการศึกษสร้างปัญหา เราอาจจะพูดว่าปัญหาทางการศึกษาที่เราจะต้องแก้จะต้องทำให้ไม่รู้สึกรำคาญตัวที่จะโทษเฉพาะการศึกษาแล้วก็มองปัญหาการศึกษากันแคในวงการศึกษาเท่านั้น

อีกอย่างหนึ่งที่ควรจะเน้น ก็คือ เรื่องที่การศึกษาในปัจจุบัน ไม่ค่อยจะเป็นผู้นำสังคมเสียแล้ว แต่คอยตามสนองความต้องการของสังคมมากกว่า ตามความเป็นจริงนั้น การศึกษาต้องทำทั้งสองหน้าที่ ทั้งตามสนองความต้องการของสังคม และนำสังคม แต่บทบาทที่สำคัญมากกว่าก็คือนำสังคม ที่นี้ ถ้าหากว่าการศึกษาทำหน้าที่ตามสนองความต้องการของสังคมมากเกินไปหรืออย่างเดียว ก็จะเป็นอย่างที่บอกเมื่อที่ว่าถ้าสังคมเดินผิดทาง ก็เท่ากับว่าการศึกษาไปตามช่วยเพิ่มปัญหาให้สังคม การศึกษาก็จะเสริมขยายปัญหาสังคมและสร้างปัญหาแก่สังคมไปโดยไม่รู้ตัว

อีกอย่างหนึ่งก็คือ การที่คนเรานี้มักจะเอียงสุด อย่างที่ท่านอาจารย์รองปลัดกระทรวงศึกษาธิการ ท่าน ดร.เอกวิทย์ พูดเมื่อก็แล้ว คือว่า ไม่ควรจะมีมองแต่ด้านเสียอย่างเดียว จะเห็นว่า ในระยะนี้ เราชักจะนิยมพูดกันถึงเรื่องปัญหาต่าง ๆ ในทาง

การศึกษาว่า การศึกษาไม่ใช่ออย่างนั้น ๆ ว่ากันไป ๆ เราก็จะมองเห็นแง่ร้าย นั่นคือ การไปสุดโต่งข้างหนึ่ง การมองแต่ดีก็ไปสุดโต่งอีกข้างหนึ่ง ถ้าเรามองแต่สุดโต่งข้างเดียวแล้วก็จะทำให้เป็นการพรางตาตัวเอง ในการแก้ปัญหา เราอาจจะแก้ปัญหาโดยวิธีที่ไปสุดทางอีกด้านหนึ่ง แล้วต่อไปเราจะต้องประสบปัญหาอีกด้านหนึ่ง วนไปวนมา

การศึกษาของเราที่จัดทำกันมานี้ ทำขึ้นเพื่อแก้ปัญหาเฉพาะหน้า นั่นเป็นลักษณะทั่วไป แต่มันก็มีส่วนที่อยู่ในตัวเองบ้างเหมือนกัน แม้แต่การแก้ปัญหาเฉพาะหน้านั้นเอง มันก็ยังดำเนินอยู่และต้องทำต่อไป เพราะเงาหรืออิทธิพลของปัญหาเฉพาะหน้านั้นก็ยังไม่หมดไป ฉะนั้น ผลดีของการศึกษาที่สืบมาแต่เดิมนั้นก็ยังคงมีอยู่ ซึ่งเราก็ต้องมองส่วนดีด้วย อย่างไรก็ตาม เพื่อความไม่ประมาท เราจะต้องพยายามมองสิ่งที่เป็นปัญหาไว้ให้มากที่สุดหน่อย เพื่อว่าเราจะได้เร่งรัดตัวเองในการที่จะแก้ปัญหาเหล่านั้น

อีกประการหนึ่ง ในเรื่องของการมองปัญหา ลักษณะที่ถูกต้องอย่างหนึ่งก็คือการมองปัญหาให้ครอบคลุม มองให้ทั่ว เพราะว่าปัญหาต่าง ๆ นั้น โดยปกติแล้วมันสัมพันธ์โยงกันไปหมด บางทีมันแทบจะเป็นปัญหาเดียวกันนั่นเอง แต่ปรากฏออกมาเป็นด้านต่าง ๆ ของปัญหานั้น ถ้าเราไม่มองปัญหาให้ครอบคลุมมาจำกัดตัวอยู่กับปัญหาอันหนึ่ง ๆ การแก้ปัญหาาก็จะมีลักษณะของการที่แก้พอให้รอดตัวไปครั้งหนึ่ง ๆ แล้วมันก็จะทำให้ยุ่งวุ่นวาย สับสนมากขึ้น

สาเหตุของปัญหาก็คงเช่นเดียวกัน สาเหตุของปัญหานั้นมักจะอิงอาศัยกัน โยงกัน สัมพันธ์กันไปหมด ฉะนั้น เราจะต้องจับตัวปัญหาให้ชัด แล้วก็ดูว่าเหตุปัจจัยของปัญหาอยู่ที่ไหน อะไรบ้าง จับให้ได้ แล้วไล่ดูกันว่า มันสัมพันธ์อิงอาศัยส่งต่อกันอย่างไร เรื่องนี้ในทางพระพุทธศาสนา ถือว่าเป็นกระบวนการ อิทัปปัจจยตา หรือ ปฏิจจสมุปบาท สิ่งทั้งหลายในสังคมนี้ย่อมอิงอาศัยเชื่อมโยงสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน โดยเฉพาะสิ่งที่สัมพันธ์อิงอาศัยซึ่งกันและกันเป็นอย่างยิ่งก็คือ กระบวนการของการก่อปัญหา ฉะนั้น ในการวิเคราะห์ปัญหา จึงจะต้องมองปัญหาให้ครอบคลุม แล้วก็โยงกันให้ได้ แล้วสืบค้นเหตุปัจจัยที่สัมพันธ์อิงอาศัยกันให้พบ แล้วแก้ให้ตรงเหตุตรงปัจจัยมีฉะนั้นแล้ว การแก้ปัญหาจะไม่ตรงจุดแล้วก็ยาก

ปัญหาการศึกษาที่จะต้องแก้

ต่อไปนี้จะพูดถึงปัญหาของสังคมของเราในปัจจุบัน ที่เกี่ยวข้องกับ การศึกษา หรือเป็นปัญหาทางการศึกษาที่จะต้องแก้ ในเวลาทีี่สั้นนี้ ก็จะพูดแบบสรุป พอให้มองเห็นกว้าง ๆ ว่า เรามีปัญหาอะไรบ้าง

ข้อที่หนึ่ง ซึ่งสืบเนื่องมาจากที่พูดมาแล้วก็คือ เรื่องที่ว่าการศึกษาสมัยใหม่ของเรา นี้ ได้ทำให้เด็กแยกแยะจากชุมชนหรือท้องถิ่นของตน เรื่องนี้หลายท่านก็พูดกัน อยู่ ซึ่งการแยกแยะนี้อาจจะมีลักษณะที่รุนแรงถึงกับทำให้สูญเสียวิถีชีวิตของชุมชน ไม่มีความภาคภูมิใจในถิ่นของตน ในวัฒนธรรมของตน เมื่อไม่ภูมิใจและไปสูญเสียแล้ว ก็เลยไม่อยอมรับ ไม่อยากศึกษาเข้าไม่ถึง และเลยไม่รู้จักรที่จะนำมาใช้ให้ประโยชน์ นอกจากนั้น เมื่อแยกแยะจากชุมชนท้องถิ่นของตน ก็มีลักษณะอีกประการหนึ่ง คือ เกิดช่องว่างระหว่างพ่อแม่กับลูก เกิดช่องว่างระหว่างคนรุ่นใหม่กับคนรุ่นเก่า ลูกไม่สืบต่ออาชีพของพ่อแม่ คนรุ่นใหม่เข้ากับชุมชนเดิมไม่ได้ ต่อจากนั้นในแง่ของ วัฒนธรรม ภูมิธรรมภูมิปัญญาของท้องถิ่นก็ถูกละเลยทอดทิ้งเมื่อถูกละเลยทอดทิ้ง สิ่งเหล่านั้นก็ค่อยๆ เลือนลางหายไปเหมือนกับถูกทำลายไปเอง ไม่มีผู้สืบต่อ

ผลเสียตามมาอีกอย่างหนึ่งที่สำคัญก็คือ ทรัพยากรคนของท้องถิ่นถูกดูดซับ ขุดออกไป ผลเสียข้อนี้สืบเนื่องมาจากลักษณะของการศึกษาที่เป็นเครื่องมือเลื่อนสถาน ภาพทางสังคม ซึ่งทำให้คนเล่าเรียนศึกษาเพื่อไต่เต้า อย่างที่ท่านอาจารย์รองปลัด กระทรงฯ ท่านพูดบ่อย ๆ ว่า ไต่บันไดดารา ทุกคนก็คิดจะเข้ากรุงกัน พยายามที่จะ แสวงหาฐานะที่สูงในทางสังคม คนที่ดีที่สุดเก่งที่สุดของท้องถิ่นก็มีทางเป็นไปได้มากที่สุด ที่จะละทิ้งถิ่นฐานออกจากชุมชนไปเมื่อละทิ้งถิ่นฐานออกจากชุมชนไป คนดีของ ชุมชนนั้นก็หมดไป เมื่อไม่มีคนดีมีคุณภาพ ชุมชนชนบทก็ทรุดโทรมลงไปเรื่อย ๆ

ข้อที่สอง ต่อจากปัญหานี้ ก็คือ การศึกษาของเรานั้นแต่เดิมมาที่เราจัดขึ้น มีลักษณะอย่างหนึ่ง คือ การสนองระบบราชการโดยผลิตคนเพื่อเข้ารับราชการ แล้วใน ปัจจุบันมันก็ขยายมาถึงว่าเพื่อมารับใช้ระบบอุตสาหกรรมด้วย ซึ่งทั้งหมดนี้ก็มี ลักษณะอย่างเดียวกัน คือ เป็นการดึงคนจากชนบทเข้าสู่เมืองทั้งนั้น ทีนี้ ต่อมาปัญหา ก็มีขึ้นใหม่อีกว่า พอดึงไปดึงมากันมากเข้ามากเข้า ในที่สุดงานไม่พอทำ ก็เกิดปัญหา การว่างงานขึ้นในเมือง ทีนี้ ทางฝ่ายชนบท คนดีมีคุณภาพออกไปเข้าเมืองหมด ก็เกิด

อาการขาดแรงงานที่จะพัฒนาท้องถิ่นและในเวลาเดียวกัน คนที่เราดึงเข้ามาสู่เมืองนั้นก็กลายเป็นคนที่แปลกแยกจากชุมชนเดิม เข้ามากรุงเทพฯ แล้วกลับไปท้องถิ่นไม่ได้อีก กลายเป็นคนที่ไร้ประโยชน์ จะมาช่วยในเมืองก็ช่วยไม่ได้เพราะว่าเต็มเสียแล้ว จะกลับไปช่วยท้องถิ่นตัวเองก็ไม่มีรู้จักชุมชนนั้น แยกแยกเข้ากับเขาไม่ได้และทำอะไรไม่ได้ ก็อดตันหมด

ที่ร้ายกว่านั้นอีกคือ เมื่ออยู่ในกรุงก็ไม่มีการทำงาน จะกลับท้องถิ่นก็ไม่ได้ หรือไม่ยอม ก็เลยต้องสร้างปัญหาอยู่ในเมืองนั่นเอง คนก็ติดตันหมดทางไปทั้งในเมืองและในชนบท ปัญหาที่เพิ่มขึ้นทั้งในเมืองและในชนบท นี่เป็นความอับจนของการศึกษาอย่างหนึ่ง อันนี้ก็ปัญหาการศึกษาที่พ่วงมากับลักษณะที่ว่า ได้กลายเป็นเครื่องมือเลื่อนฐานะทางสังคม ซึ่งสืบเนื่องมาจากค่านิยมเจ้าคนนายคน

ต่อไปอีก *ข้อที่สาม* ก็คือ ปัญหาความไม่เสมอภาคแห่งโอกาสในการศึกษา การกระจายโอกาสในทางการศึกษาไม่ทั่วถึง หรือไม่สม่ำเสมอ ซึ่งก็เป็นผลพวงมาจากการดำเนินการศึกษาแบบนี้ที่มีความพร้อมไม่เพียงพอ ตั้งแต่รัฐได้เริ่มต้นมาจนตลอดเวลาเท่าที่ผ่านมา เราต้องแก้ปัญหาระเบิดการกระจายโอกาสทางการศึกษากันมาเป็นปัญหาหนักทีเดียวแม้ว่าเราจะประสบผลสำเร็จพอสมควรในระดับประถมศึกษาซึ่งเดี๋ยวนี้มีความเสมอภาคมากทีเดียว แต่ในระดับมัธยมและอุดมศึกษา เรายังอยู่ห่างไกลจากความสำเร็จ และแม้ในระดับประถมศึกษานั้นเอง กว่าจะมาถึงจุดนี้ได้มันก็กินเวลาดังเท่าไร และระหว่างนั้นมันได้ทำให้มีปัญหาแทรกซ้อนหรือคูกูกานอะไรเกิดขึ้นบ้าง

ในเวลาสั้น ๆ นี้ จะยกมาสักปัญหาเดียวเป็นตัวอย่างเป็นตัวอย่างคือ การที่วัดและคณะสงฆ์ได้กลายเป็นช่องทางการศึกษาของผู้ด้อยโอกาสในสังคม อันนี้เป็นสภาพที่ได้เป็นมานานจนกระทั่งตัวเลขพระเถรได้กลายเป็นดัชนีชี้สภาพความไม่เสมอภาคทางการศึกษา และเป็นตัวเลขที่ชัดเจนมาก เราพูดได้ว่าวัดในเมืองกรุงนี้ ก็คือชุมชนชนบทในเมือง วัดทั้งหมดทั่วกรุงเทพฯ ในปัจจุบันนี้ พระเถร ถ้าไม่ใช่ผู้บวชชั่วคราวในพรรษาแล้ว 95% เป็นชาวนา 99% เป็นชาวชนบททั้งสิ้นและเป็นผู้มาเพื่อการศึกษา และเข้ามาเพราะเข้าในระบบของรัฐไม่ได้ เพราะฉะนั้น ตัวเลขของพระเถรเหล่านี้จึงสัมพันธ์กับการจัดการศึกษาของบ้านเมือง พอการศึกษาของบ้านเมืองขยายไปถึงไหน ตัวเลขเถรก็หมดลงที่นั่น

ขอให้ดูเลยทุกแห่ง ถ้าการศึกษาของรัฐไปถึงไหน ตัวเลขเนรทิจจะบวชก็หมดที่นั่น ฉะนั้น เวลานี้จึงมีตัวเลขเนรทิจบวชมากที่สุดแถว ๆ ภาคอีสาน และภาคเหนือที่ห่างไกล ถ้าเป็นภาคกลางก็มาจากชุมชนกันดารปลายแดน นี่ก็เป็นตัวอย่าง และเราจะต้องมองปัญหานี้รวมอยู่ในปัญหาการศึกษาของเรา คือของสังคมไทยทั้งหมดด้วย ขอพูดต่อไปก่อน เพราะเรื่องนี้เราอาจจะโยนกลับมาอีกที

ทีนี้ *ข้อที่สี่* เป็นปัญหาปฏิสัมพันธ์ระหว่างสังคมกับการศึกษา ซึ่งปรากฏชัดในปัจจุบันนี้ คือ การที่เราพัฒนาให้ทันสมัย สร้างความเจริญทางวัตถุ และระบบทุนนิยมอุตสาหกรรมเข้ามาเราพยายามที่จะเข้าสู่ระบบอุตสาหกรรมนั้น ถ้าไม่มีสติยั้งใจดี ไม่รอบคอบ แก้ปัญหาไม่เป็นในระดับชาติและการศึกษาไม่รู้จกนำสังคม ก็ทำให้ระบบวัตถุนิยมเฟื่องฟู ทีนี้วัตถุนิยมที่เฟื่องฟูในลักษณะที่ไม่มี การนำทางหรือปราศจากการศึกษาที่ถูกต้อง ไม่มีเป้าหมายที่ชัดเจน ก็จะเป็นวัตถุนิยมในลักษณะที่ส่งเสริมให้เกิดค่านิยมบริโภค ซึ่งเป็นวัตถุนิยมในด้านที่ไม่ดี ถ้าเป็นวัตถุนิยมในด้านส่งเสริมการผลิตก็ยังมี แต่น่าเสียใจของเรานี้มันเป็นค่านิยมบริโภค

ขณะนี้ เรากำลังมีปัญหาหนัก กับการศึกษาของคนของเราส่วนมากมีค่านิยมบริโภคแทนที่จะมีค่านิยมในการผลิต แล้วเราก็ต้องมาคิดแก้ปัญหากันอย่างหนักว่า ทำอย่างไรจะให้คนของเรามีค่านิยมในการผลิต เวลานี้คนของเรามุ่งไปแต่ในทางว่ามีอะไรต่ออะไรเพื่อให้โก้เก๋โอ้อ่า วัดเกียรติวัดฐานะกันด้วยยศลาภ มีการแก่งแย่งแข่งขันเอาไรต์เอาเปรียบกัน เพื่ออำนาจเพื่อเงินทอง เพื่อความโก้หรูหร่า ฟุ้งเฟ้อ ไม่คิดในการที่จะสร้างสรรค์งานผลิต เมื่อมีค่านิยมบริโภค ไม่ชอบผลิตอย่างนี้ แม้แต่การพัฒนาทางวัตถุก็ยากที่จะสำเร็จด้วยดี

ปัญหาต่อไป *ข้อที่ห้า* ก็คือ เรื่องความเสื่อมของสถาบันครู ครูมีสถานภาพทางสังคมตกต่ำ เสื่อมโทรมลงไป ลดคุณค่าจากความเป็นปูชนียบุคคล ปัจจุบันนี้ แม้แต่ตัวครูเองก็ไม่ค่อยจะยอมเป็นปูชนียบุคคลแล้ว และสังคมก็ไม่ค่อยยอมรับด้วย ฐานะของครูซึ่งเคยเป็นที่เคารพนับถือเดี๋ยวนี้เสื่อมทรมอลงมาก นอกจากเสื่อมสถานภาพในทางสังคมแล้ว ก็มีคุณภาพเสื่อมลงด้วย เสื่อมลงเริ่มตั้งแต่การที่เอาคนที่ไม่มีสติปัญญา ค่อนข้างด้อยมาให้ครูศึกษา เพราะว่า การเข้าสู่อาชีพครูกลายเป็นทางเลือกสุดท้าย เมื่อเป็นทางเลือกสุดท้ายก็ไม่มีโอกาสที่จะคัดเลือกคนดีมีคุณภาพ ข้าราชการเองก็อาจจะไม่ค่อยมีนโยบายส่งเสริมคุณภาพครูด้วย

ในการเลื่อนสถานะทางสังคม อันนี้ชัดเจนมากทีเดียว ซึ่งก็เป็นผลพวงมาจากการดำเนินการศึกษาอย่างสมัยใหม่ตั้งแต่ต้นนั้นแหละ

เมื่อเป็นอย่างนี้ก็เลยมาเข้ากับเรื่อง คุณค่าแท้ คุณค่าเทียม และความต้องการแท้ ความต้องการเทียม ชาวบ้านก็มีความต้องการเทียม คือการที่จะแข่งขันวัดฐานะกันในทุกสิ่งทุกอย่าง การศึกษาก็เป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งในการที่จะวัดฐานะกันด้วย ก็จึงสนองความต้องการนี้ ที่นี้ความต้องการแท้ที่ว่าจะให้มีความสามารถในการพัฒนาคุณภาพชีวิต พัฒนาชุมชน ก็เลยถูกละทิ้งมองข้ามไปหมด ชาวบ้านไม่มองเห็นการศึกษาในความหมายอย่างนี้ เมื่อเป็นอย่างนี้ เขาจะมาพัฒนาชุมชนของเขาให้ได้ผลได้อย่างไร เพราะเขาไม่มองไม่สนับสนุนความหมายของการศึกษาในแง่ นั้น

ต่อมา ปัญหาใหม่ก็เกิดขึ้นขึ้นมาบนปัญหาเก่าอีก กล่าวคือ เมื่อลูกหลานของประชาชนเหล่านั้น หรือของชาวบ้านเหล่านั้น ได้รับการศึกษามาแล้ว ไม่สามารถเลื่อนสถานะทางสังคมได้ กลับมาว่างงาน แล้วกลับไปเป็นปัญหาแก่บ้าน ที่นี้ผลต่อไปคืออะไร ผลก็คือ ประชาชนปัจจุบันกำลังเริ่มหมดศรัทธาในการศึกษา ประชาชนเริ่มไม่เห็นคุณค่าของการศึกษา เพราะว่าไม่สนองความต้องการของเขา อันนี้ก็เป็นอันตรายยิ่งใหญ่อด้วย

ที่นี้ ต่อไปอะไรอีก นอกจากหมดศรัทธาในการศึกษาแล้ว ประชาชนกำลังมีปัญหาตามมาอีกอย่างหนึ่ง คือว่า ชาวบ้านทั่วไปกำลังจะเพิ่มความไม่มั่นใจ ความไม่เชื่อถือในกลไกและระบบงานของรัฐ อันนี้จะเป็นปัญหามากเกี่ยวกับความมั่นคงของรัฐด้วย ในเรื่องนี้รัฐจะต้องไม่มองเฉพาะรายงานตามสายราชการเท่านั้น ขอให้ฟังเสียงนกเสียงกาด้วย เพราะว่า คนที่อยู่นอกวงราชการนี้ บางทีก็ได้เห็นอะไรที่ชัด ๆ เหมือนกัน ฉะนั้น เรื่องนี้อ่าประมาณ เพราะถ้าประชาชนหมดความเชื่อถือในกลไกระบบงานของรัฐเสียแล้ว จะเป็นสัญญาณอันตรายที่ร้ายแรง

เอาละ นี่ก็เป็นปัญหาต่าง ๆ ซึ่งยกมาเป็นตัวอย่างเป็นเรื่องเกี่ยวกับการศึกษา ซึ่งเราจะต้องแก้ แต่ได้บอกแล้วว่า ปัญหาเหล่านี้บางทีมันก็เป็นเพียงด้านต่าง ๆ ของปัญหาเดียวกัน แล้วก็เกิดมาจากเหตุเดียวกัน หรือเหตุปัจจัยกลุ่มเดียวกัน หรือ

ในกระบวนการเดียวกัน เราจะต้องพยายามโยงให้เห็นถึงกันสาเหตุใหญ่ ๆ ของปัญหา มีอะไรบ้าง ก็อย่างที่พูดมาแล้ว เช่น

หนึ่ง การทำประเทศให้ทันสมัย แต่ต่อมาเมื่อจุดหมายเดิมเสร็จสิ้นแล้ว ไม่ได้ปรับเปลี่ยนการกระทำ และไม่ได้ตั้งเป้าหมายใหม่รับให้พอดี การทำให้ทันสมัยนั้นก็เลยกลายเป็นการตามฝรั่งไป

สอง ปัจจัยสำคัญอีกอย่างหนึ่ง คือ การทำให้เด็กแปลกแยกจากชุมชน และชุมชนแตกสลาย ชนบทสูญเสียทรัพยากร ทрудโทรมอ่อนแอ

สาม เรื่องวัตถุดิบที่มามีผลในด้านค่านิยมบริโภคแล้วก็

สี่ การไม่รู้จักสังคมไทย นี่เป็นข้อสำคัญมาก ขอเน้นไว้ด้วย
ต่อไปนี้ก็อยากจะพูดถึงแนวทางในการแก้ปัญหาสักนิดหน่อย

แนวทางในการแก้ปัญหา

ดังได้กล่าวแล้ว สาเหตุสำคัญของปัญหาการศึกษาไทย ซึ่งเป็นปัญหาไปด้วยในตัว ก็คือ เรื่องสภาพชุมชนแตกและอีกอย่างหนึ่ง คือ การไม่รู้จักสังคมไทย เมื่อไม่รู้จักสังคมไทย ผู้นำหรือผู้บริหารประเทศก็นำสังคมเข้าสู่ระบบอุตสาหกรรมในลักษณะที่ทำให้ชุมชนรวนระส่ำระสาย เราจะเห็นว่า ลักษณะการดำเนินนโยบายของรัฐนี้ คล้าย ๆ กับจะให้สังคมไทยเข้าสู่ระบบอุตสาหกรรม แต่ในเวลาเดียวกันนั้น เพราะการไม่รู้จักเข้าใจชุมชนหรือสังคมเพียงพอ ก็ทำให้ชุมชนรวนระส่ำระสาย ถ้าหากว่าเราเข้าใจสังคมของเราดี แม้ว่าเราจะมีวัตถุประสงค์ในการเข้าสู่ระบบอุตสาหกรรม เราก็จะมีวิธีการเข้าสู่ระบบอุตสาหกรรมที่แนบเนียนกว่านี้ แม้ว่าการเข้าสู่ระบบอุตสาหกรรมนั้นจะยังเป็นเรื่องที่น่าวิเคราะห์ว่า เราควรจะทำแค่ไหน

ขอพูดต่อไปถึงแนวทางในการแก้ปัญหา การศึกษาเป็นปัจจัยอย่างหนึ่งของการพัฒนาสังคม และการพัฒนานั้นจะเป็นไปด้วยดี ก็ต่อเมื่อองค์ประกอบทุกส่วนของสังคมพัฒนาไปด้วยกันอย่างประสานกลมกลืน เพราะฉะนั้น แนวทางอย่างหนึ่งในการจัดการพัฒนาประเทศหรือพัฒนาสังคมก็คือ

หนึ่ง จะต้องให้กิจกรรมทุกอย่างในการพัฒนา ทั้งวิทยาการ และระบบการทุกอย่างทำงานอย่างประสานกลมกลืนและเกื้อกูลแก่กัน การศึกษาจะต้องเข้าร่วมในกระบวนการพัฒนาตามแนวทางนี้

สอง ในแง่ของการศึกษาโดยเฉพาะ จะต้องให้การศึกษาเป็นเครื่องช่วยให้องค์ประกอบทุกส่วนของชุมชนพัฒนาขึ้นไปด้วยอย่างประสานกลมกลืน นี่เป็นหลักสำคัญอย่างหนึ่ง ซึ่งการศึกษาจะช่วยได้ และมีหน้าที่จะต้องช่วย แต่ขณะนี้ในการจัดการศึกษา เมื่อเรามองไปที่ชุมชนนั้น เรามองไปที่ไหน เรามองไปที่นักเรียนของเรา หรือมองไปที่โรงเรียนมากไป เราไม่มองว่า ชุมชนนี้มีองค์ประกอบอะไรรวมอยู่ด้วย และการศึกษาจะไปช่วยพัฒนาองค์ประกอบเหล่านั้นได้อย่างไร นี่เป็นประการที่หนึ่ง ประการที่สองก็คือ จะต้องให้การศึกษาประสานกลมกลืนกับกิจกรรมอื่น ๆ ที่ส่วนร่วมในการพัฒนาของชุมชน และสามต้องให้สถาบันทุกฝ่ายที่เป็นองค์ประกอบของชุมชนมีส่วนร่วมในการศึกษา อันนี้พูดพันกันไปพันกันมา แต่เป็นสามด้านด้วยกัน

จะยกตัวอย่างข้อเน้นในเรื่องที่ว่า ผู้บริหารประเทศของเราไม่เกรงว่าจะไม่ค่อยรู้จักสังคมไทย ไม่เข้าใจชุมชนไทย ยกตัวอย่างเรื่องหนึ่ง เคยมีท่านผู้ใหญ่ในวงการศึกษางานท่านบอกว่า การศึกษาของรัฐ รัฐก็จัด การศึกษาของวัด วัดก็จัดต่างคนต่างทำ การพูดอย่างนี้ ไม่ตรงกับสภาพความเป็นจริงอาจจะเป็นนโยบายของประเทศไทยในอีก 50 ปีข้างหน้าได้แต่ไม่ใช่ปัจจุบัน เพราะว่่านโยบายการศึกษาหรือการจัดการศึกษาของเราสืบเนื่องมาจากเมื่อ 100 ปีก่อน เมื่อเราเริ่มจัดการศึกษานั้น วัดกับรัฐนี้ช่วยกันจัด แล้วสภาพนั้นก็ยิ่งสืบทอดมา ยังตัดตอนไม่ได้ เมื่อไปตัดตอนเข้ามันก็เกิดผลเสีย เพราะฉะนั้น อันนี้จะต้องมองให้ชัด

ที่ว่า การพูดอย่างนั้นไม่ตรงกับสภาพความเป็นจริง ก็เพราะเป็นที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันนี้ว่า การศึกษาของวัด รัฐจัดก็มี และการศึกษาของรัฐ วัดจัดก็มี ที่ว่านั้นจึงไม่ตรงความจริง การศึกษาของวัด รัฐก็จัด ดึงเห็นกันอยู่ว่า พระเถรพากันไปเข้าเรียนในโรงเรียนศึกษาผู้ใหญ่ นิยมไปเรียนของรัฐมากกว่าของวัดเองที่นี้ การศึกษาของรัฐ วัดก็จัด ก็คือ คนของรัฐที่เข้าสู่ระบบของรัฐเองไม่ได้ ก็มาเข้าวัด การที่มีพระเถรสองสามแสนรูปนั้น เฉพาะเถรที่เป็นแสนสองแสนนั้นก็คือเด็กที่เข้าสู่ระบบการศึกษาของรัฐไม่ได้ แล้วมาเข้าวัดเป็นช่องทางการศึกษาแทบทั้งสิ้น ถ้าเราไม่จัดการกับเรื่องนี้ให้ดี ปัญหาสังคมจะต้องเกิดขึ้นอย่างแน่นอน เรามองใหม่ว่าปัญหาเรื่องอะไรต่างๆ ที่กำลังฉาวโฉ่เกี่ยวกับวัดและพระสงฆ์นี้ มันสืบเนื่องมาจากการดำเนินการศึกษาที่ตัดแยกกันนี้ด้วยเป็นผลระยะยาว

อย่างที่บอกเมื่อีกว่า จำนวนพระเถร คือดัชนีชี้สภาพความไม่เสมอภาคแห่งโอกาสทางการศึกษาที่มีมาจนถึงปัจจุบันเช่น ปัจจุบันนี้ เรามีมหาวิทยาลัยทางโลกและมหาวิทยาลัยสงฆ์ ในฝ่ายมหาวิทยาลัยทางโลกนี้ ท่านอาจารย์ผู้ดำเนินการอภิปรายได้บอกแล้วว่า มีลูกชาวไร่ชาวนาเข้าเรียนอยู่ในมหาวิทยาลัยทั้งหมดไม่ถึง 10% ที่นี้ หันไปดูมหาวิทยาลัยสงฆ์อาตมาภาพเคยสำรวจทั้งหมดในอดีเดียว 678 รูป มีเกิดในกรุงเทพฯ หนึ่งรูป นอกนั้นเกิดในชนบททั้งสิ้น เป็นลูกชาวนาและกสิกรอื่น ๆ 91.69% นับว่าเป็นตัวเลขที่ตรงกันข้ามเพราะฉะนั้น ให้ท่านดูได้เลยว่า ตัวเลขพระเถร คือดัชนีชี้สภาพความไม่เสมอภาคแห่งโอกาสทางการศึกษา อาจจะเป็นอย่างนี้อยู่เรื่อยไปอีกหลายสิบปีก็เป็นได้ ถ้าเราไม่จัดการกับเรื่องนี้ให้ดีแล้วผลเสียจะต้องเกิดขึ้นมากมาย ที่ว่ามานี้ในระดับรัฐ

ที่นี้ในระดับชุมชน เราจะต้องแยกแยะให้ดี จะต้องพิจารณาว่า ชุมชนประกอบด้วยอะไรบ้าง องค์ประกอบหลักของชุมชนคือ สถาบัน บ้าน+วัด+โรงเรียน บ้าน วัด โรงเรียนนี้มีความสัมพันธ์กันอยู่ตลอดเวลา หน่วยราชการไปทำหน้าที่อะไรต่อชุมชน หน่วยราชการอยู่ในชุมชนได้จริงหรือเปล่า เป็นส่วนประกอบของชุมชนได้ไหม และควรจะไปอยู่ในฐานะอะไรหน่วยราชการอาจจะไปอยู่ในฐานะผู้คอยช่วยเหลือเป็นพี่เลี้ยงให้ หรือไปช่วยอุปถัมภ์ให้กำลัง เป็นสื่อกลางระหว่างชุมชนกับส่วนกลาง หรือเป็นตัวแทนของส่วนกลางที่คอยเอื้ออำนวยแก่ชุมชน อยู่ในฐานะเป็นคนนอกเสียมากกว่า แล้วตัวชุมชนเองมีใครบ้าง จะต้องดูให้ออกให้หมด ที่แน่นอนก็คือ บ้าน วัด โรงเรียน

แม้วัดจะเลิกให้การศึกษาแก่นักเรียนแล้ว แต่วัดก็ยังให้การศึกษาแก่ชาวบ้านอยู่ ชาวบ้านส่วนใหญ่เดี๋ยวนี้ไปรับการศึกษาจากวัด โดยเป็นแบบระบบนอกโรงเรียน หรือ Informal Education เป็นการศึกษาที่ไม่เป็นทางการ วัดจะให้การศึกษาอยู่เรื่อยไป ถ้าปฏิบัติในเรื่องนี้ถูกต้อง วัดหรือพระก็จะยังคงเป็นหน่วยสำคัญที่จะช่วยในการทำให้ออกกับพ่อแม่เข้ากันได้ หรือผู้ใหญ่เข้ากับเด็กได้ และให้บ้านกับโรงเรียนกลมกลืนกัน เจ้าอาวาสเป็นผู้นำอันดับหนึ่งของชุมชน และพระก็เป็นคนที่ชาวบ้านเคารพนับถือ ถ้าเราสามารถทำให้พระมีการศึกษาดี ที่จะนำความคิดถูกต้องแก่ประชาชน ก็จะนำประชาชนไปในทางที่ถูกต้องได้ แต่ถ้าพระคุณภาพต่ำ อาจจะชักชวนชาวบ้านไปสู่ความหายนะก็ได้ ปัจจุบันนี้คุณภาพของพระเป็นอย่างไร เป็นเรื่องเร่งด่วนที่จะต้องพิจารณา ถ้าคุณภาพของพระเสื่อมลงแล้วชาวบ้านจะเป็นอย่างไร

ที่นี้ ต่อไปอีกคือ ผู้นำในหมู่บ้าน ผู้นำในหมู่บ้านนี้เรามักจะมองข้ามไป ไม่เห็นว่าเขามีความสัมพันธ์กับวัดอย่างไรผู้นำในหมู่บ้านนั้น นับว่าเป็นผู้บริหารวัดด้วยดีจากเจ้าอาวาสขอให้ไปดูแล ในต่างจังหวัดนั้น ผู้นำของชาวบ้านจะไปบริหารวัดด้วย และวัดก็เป็นแหล่งที่ผู้นำของหมู่บ้านเหล่านี้มาพบปะทั้งกับพระและชาวบ้าน ผู้นำของชาวบ้านนี้เขาไปพบกับชาวบ้านที่ไหน โดยมากก็พบที่วัด แล้วเขาก็อาศัยวัดเป็นที่เข้าถึงชุมชน นอกจากเข้าถึงชุมชนแล้ว เขาก็แสวงหาความเป็นผู้นำของชุมชนโดยไปที่วัด แล้วก็ใช้วัดนั้นเป็นที่แสดงหรือใช้ความเป็นผู้นำด้วย รวมความว่า แสวงหาความเป็นผู้นำก็ที่วัด ใช้ความเป็นผู้นำของตนต่อประชาชนก็ที่วัด แม้แต่ครูเองก็ไม่เว้น ครูเองก็มักจะใช้ความเป็นผู้นำของตนและแสวงหาความเป็นผู้นำของตนจากที่วัดเหมือนกัน

เพราะฉะนั้น เราจะต้องให้ความสำคัญแก่เรื่องนี้ด้วยจะต้องไม่ละทิ้งองค์ประกอบสามประการของชุมชน จะต้องให้องค์ประกอบในชุมชนของเขาประสานกลมกลืนกัน ถ้าเรามองเห็นว่า การเจริญเติบโตพัฒนาอย่างประสานกลมกลืนเป็นสิ่งสำคัญแล้ว เราจะละทิ้งองค์ประกอบของชุมชนเหล่านี้ไม่ได้การวางนโยบายการศึกษาจะต้องครอบคลุมชุมชนทั้งหมดด้วย

แม้มาถึงระดับของรัฐก็เหมือนกัน การที่กระทรวงศึกษาธิการมีทั้งหน่วยงานด้านการศึกษาและมีกรมศาสนาอยู่ในนั้น ได้เป็นประเพณีมาตั้งแต่รัชกาลที่ห้า ทำไม่จึงเป็นอย่างนี้ ก็เพราะว่า ท่านเห็นว่า สถาบันศาสนากับชุมชนนั้นเป็นสิ่งที่แยกกันไม่ได้ ปัจจุบันนี้ ในเมื่อมันยังเป็นอย่างนั้นอยู่การที่เราจะมองกิจการศาสนากับการศึกษาแยกกันย่อมไม่ถูกต้อง แต่ตามที่เป็นอยู่ขณะนี้ ทั้งที่อยู่ในกระทรวงเดียวกัน เวลาเรามองเรามักมองด้วยความรู้สึกเหมือนว่าเป็นกิจการคนละอย่าง ถ้าอย่างนี้แล้ว ก็จะไม่ประสาน ไม่กลมกลืนกันไม่สอดคล้องกับระบบของเราที่มีมาแต่เดิม แล้วก็ ไม่สอดคล้องกับความเป็นจริงที่กำลังเป็นอยู่ด้วย ฉะนั้น การวางนโยบายการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ น่าจะวางโดยเป็นแผนรวมที่ให้การศึกษากับศาสนาเข้ามาประสานสอดคล้องกันคณะสงฆ์จะต้องมาร่วมด้วย จะต้องพิจารณาว่า ทางคณะสงฆ์ จะจัดการศึกษาอย่างไร จึงจะกลมกลืนเอื้อต่อกันกับ ระบบการศึกษาของรัฐ เป็นต้น และในระดับชุมชนก็ต้องให้มีความประสานกลมกลืนในการพัฒนา ทั้งของพระสงฆ์ชาวบ้านและเด็กนักเรียน

อันนี้ก็เป็นปัญหาต่าง ๆ ที่จะต้องพิจารณา โดยเฉพาะสภาพชุมชนปัจจุบันนี้เป็นเรื่องที่เราจะต้องรีบพิจารณาแก้ไข ขอพูดอย่างสั้น ๆ ว่า ในบรรดาสถาบันหรือองค์ประกอบหลักของชุมชนที่มีสาม คือ บ้าน วัด และโรงเรียนนั้น เวลานี้เรามองไปที่โรงเรียน ครูก็จ้อง เดียวนี้ครูจ้องแล้ว โดยตกต่ำทั้งคุณภาพและสถานภาพที่นี้ต่อไป มองมาที่วัด พระก็เจ็บตอนนี้พระกำลังป่วยร่อแร่ ๆ อยู่ โดยขาดทั้งสมรรถภาพและประสิทธิภาพ ที่จะนำชาวบ้านไปด้วยดี และมีความเสื่อมโทรมอ่อนแอปรากฏขึ้นทั่วไป ที่นี้ สาม มองไปที่บ้าน ตาสีก็กำลังโซ ตาสินีโซทั้งทรัพย์และโซทั้งสติปัญญา และเมื่อมองหาผู้คนที่จะมาช่วยแก้ปัญหาก็ปรากฏว่า ลูกหลานของตาสีตาสินีได้พากันออกจากหมู่บ้านไปแทบหมดแล้ว นี่คือสภาพชุมชนของเราใน

ปัจจุบัน เราจะทำอย่างไรก็ต้องรีบช่วยกันแก้ปัญหาและจะช่วยแก้ปัญหาที่ต้องช่วย ทั้งชุมชน มองปัญหาทุกอย่างในลักษณะที่เรียกว่า สัมพันธโยงซึ่งกันและกัน แล้วก็ วางวิธีการแก้ไปตามหลักการที่ว่า เหตุปัจจัยอิงอาศัยซึ่งกันและกันสัมพันธ์เชื่อมโยง กัน จะต้องทำให้องค์ประกอบทั้งหลายพัฒนาไป โดยมีความประสานกลมกลืนกัน

การแก้ปัญหาไม่มีเพียงเท่านี้ แต่ในเวลาที่ยากก็ ต้องยกมาพูดเน้นให้เด่นชัด เพียงบางเรื่องบางข้อ จากส่วนย่อยในระดับชุมชนนี้ ขอบข้ามขึ้นไปถึงส่วนรวมทั้งหมด ในระดับชาติเลยทีเดียว เรื่องสำคัญที่พูดไว้แต่ต้น ซึ่งขอย้ำในที่นี้ คือ เรื่องจุดหมาย ในการพัฒนาประเทศ ซึ่งการศึกษาจะต้องช่วยกำหนดวาง และทำให้คนในสังคมนี้ ตระหนักชัด ทำให้เกิดจิตสำนึกร่วมกันของคนในชาติ ได้พูดไว้ข้างต้นว่า เมื่อเริ่ม การศึกษาสมัยใหม่เราพัฒนาประเทศเพื่อให้เจริญก้าวหน้าทันสมัยเพื่อจะได้อย่างสามารถ ต่อสู้ทานลัทธิอาณานิคม แต่เมื่อจุดหมายนี้สำเร็จเสร็จสิ้นแล้ว เราปล่อยให้การพัฒนา เพื่อสร้างความเจริญก้าวหน้าทันสมัย ดำเนินไปอย่างเลื่อนลอย ไร้จุดหมายที่ชัดเจน จนกระทั่งการสร้างความสำเร็จก้าวหน้า นั้น จะมีความหมายเพียงเป็นการตามอย่าง ฝรั่ง หรือตามอย่างประเทศที่พัฒนาแล้วไปเรื่อย ๆ

เป็นอันว่า เราจะต้องตั้งจุดหมายใหม่ขึ้นมาให้ชัดเจนแต่จะเอาอะไรเป็น จุดหมาย ถ้าจะตั้งให้ได้ผลอย่างญี่ปุ่นว่าจะต้องให้ชาติเรายิ่งใหญ่ที่สุด เจริญที่สุด ก้าวหน้ายิ่งกว่าประเทศใด ๆ ก็เห็นว่าไม่น่าสนับสนุน เพราะมีลักษณะคับแคบเป็น ทางก่อปัญหาแก่มนุษยธรรมร่วมโลกในระยะยาว

ขอเสนอว่า ไหน ๆ เราก็ถลำหรือพลาดกันมานานแล้วก็ควรจะต้องตั้งจุดหมาย ที่ดีที่สุดและก้าวหน้าที่สุด เวลานี้กำลังเกิดความสำนึกกันมากขึ้นว่า ความเจริญ ก้าวหน้าของประเทศที่พัฒนาแล้วทั้งหลาย กำลังจะถึงจุดติดตัน วิทยาการต่าง ๆ กำลังจะถึงที่อับจน อารยธรรมของมนุษย์กำลังจะหลงทิศทาง ในสภาพเช่นนี้ โลก ต้องการภูมิปัญญาใหม่ที่จะชี้แนวทางให้สังคมไทยน่าจะพิสูจน์ตนเองว่า มิใช่สามารถ แต่เพียงตามอย่างเขาไปเรื่อย ๆ ไม่ว่าจะไปสู่พัฒนาหรือหายนะเท่านั้น แต่มีภูมิธรรม ภูมิปัญญาที่จะเสนอให้เป็นส่วนร่วมในการสร้างสรรค์อารยธรรมของมนุษยชาติ ได้ด้วย จุดหมายที่จะตั้งขึ้นนี้ พึงมุ่งให้เห็นทางออกของอารยธรรมมนุษย์ ชี้แนวทาง ใหม่ของการ

จุดหมายที่ตั้งขึ้นแล้ว จะเร้าให้เกิดจิตสำนึกและเกิดพลังในการที่จะสร้างสรรค์ความก้าวหน้าของวิทยาการ การจัดวางระบบการต่าง ๆ ตลอดจนปฏิบัติการทั่ว ๆ ไปในการพัฒนาให้มุ่งแนวแน่ไปในแนวทางที่ร่วมกันอย่างชัดเจน ไม่ใช่เพียงอยู่กันไปและทำกันไปอย่างเปะปะเลื่อนลอย ซึ่งเมื่อไม่รู้อาจจะทำเพื่ออะไรที่ติกว่า ก็เลยกลายเป็นเพียงนักบริโภคนั้นไปเอาดีด้วยการอวดเก่งอวดโก้ในหมู่พวกเดียวกันเอง

อย่างไรก็ตาม เรื่องจุดหมายนี้ นับว่าเป็นเรื่องใหญ่ที่จะต้องพูดกันอีกมากในที่นี้ เพียงให้เห็นว่า จำเป็นต้องมีและเสนอแนวคิดกว้าง ๆ ว่าควรจะมีลักษณะอย่างไร เมื่อเห็นร่วมกันว่าจะต้องมีแล้ว ก็มาช่วยกันทำให้ชัดเจนต่อไป ซึ่งคงจะต้องพูดกันอีกมาก คราวนี้ขอยกเรื่องตั้งรูปมาเพียงเท่านี้ก่อน อาตมภาพก็ขอเสนอไว้และขออนุโมทนา